

Sliacky, Ondrej

"Vzdelávat' srdce" : účast' českých pedagogov pri utváraní slovenskej detskej literárnej kultúry

In: *Myšlenkové toposy literatury v česko-slovenských souvislostech : (minulost a současnost)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). Vydání první Brno: Tribun EU, 2014, pp. 185-193

ISBN 978-80-263-0738-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81562>

Access Date: 12. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„VZDELÁVAŤ SRDCE“. ÚČASŤ ČESKÝCH PEDAGÓGOV PRI UTVÁRANÍ SLOVENSKEJ DETSKEJ LITERÁRNEJ KULTÚRY

Ondrej Sliacký (Bratislava)

Kľúčové slová

českí pedagógovia na Slovensku po roku 1918, Odbor priateľov slovenskej literatúry pre mládež, teoretik detskej literatúry František Volf, medzivojnová slovenská detská literatúra

Abstrakt

V príspevku autor zhodnocuje účasť českých pedagógov v rokoch 1918 – 1938 na utváraní slovenskej detskej literárnej kultúry. Pozornosť venuje *Odboru priateľov slovenskej literatúry pre mládež*, ktorý vznikol z ich iniciatívy. Z osobností sa zaoberá predovšetkým Františkom Volfom, ktorý vo svojich teoretických prácach presadzoval umeleckú koncepciu tvorby pre deti a mládež.

Key words

Czech pedagogues in Slovakia after the year 1918, The Department of friends of the Slovak literature for youth, František Volf – theorist of children's literature, Slovak children's literature between the World Wars.

Abstract

In the article the author evaluates the participation of the Czech pedagogues in the formation of the Slovak literary culture for children in the time period of 1918–1938. He pays special attention to *The Department of the friends of the Slovak literature for youth*, which came into existence from their own initiative. He focuses particularly on the personality of František Volf, who in his theoretical work promoted a concept of artistic creation for children and youth.

V súvislosti s akútnym nedostatkom slovenských detských kníh po vzniku Československej republiky v roku 1918 je pozoruhodné, že táto situácia vyvolala pozornosť v Čechách. Na návrh publicistu a spisovateľa Eduarda Štorcha zaoberalo sa ňou už zakladajúce zhromaždenie Spoločnosti priateľ literatury pro mládež zo dňa 8. 12. 1919, ktoré rozhodlo vypracovať zoznam dvadsiatich českých kníh a urýchlene ich vydať po slovensky ako základ slovenských školských knižníc. Rozhodnutie Spoločnosti narazilo na odpor stúpencom čechoslovakizmu, ktorí sa postavili proti poslovenčovaniu českých textov. Založením edície Jahody v nakladateľstve Unia a Tatranskej knižnice pri Ústrednom kníhkupectve a nakladateľstve československých učiteľov, filiálka Banská Bystrica, sa však uznesenie napokon predsa len – aj keď nie v plnom rozsahu – zrealizovalo. Oveľa prospešnejšou sa však ukázala individuálna misia českých pedagógov, ktorí od roku 1919 prichádzali na Slovensko, aby saturovali akútny nedostatok slovenských učiteľov. Časť týchto pedagógov začala prejavovať autorský i organizačný záujem aj o tvorbu pre deti. Zásluhou dvoch z nich, Josefa Pospíšila (1890 – 1953) a Františka Volfa (1897 – 1983), došlo dokonca aj ku korekcii pôvodnej snahy Spoločnosti priateľ literatury pro mládež vydať pre slovenské deti sériu preložených českých kníh. Rozsiahly súbor výberov zo slovenských a českých autorov, ktorý v polovici 20. rokov začali títo dvaja učitelia zostavovať a vydávať, bol nepomerne produktívnejší než projekt Spoločnosti. Výbery *Kukučín deťom* (1922), *Hviezdoslav deťom* (1923), *Kálal deťom* (1923), *Kukučín mládeži* (1925), *Elena Maróthy-Šoltésová mládeži* (1925), *Holuby mládeži* (1925), *Zo starej mošovskej školy* (1925), *Alois Jirásek o svojom detstve* (1925), *Svetozár Hurban Vajanský mládeži* (1926), *Dobšinský mládeži* (1926), *Kmeť mládeži* (1925) boli jednak z umeleckého hľadiska nespochybniteľné, no súčasne zohrávali významnú úlohu pri popularizovaní ideových a estetických hodnôt oboch národných kultúr i pri utváraní národného vedomia slovenských detí.

Ešte rok pred utvorením *Odboru pre detskú literatúru* v Matici slovenskej roku 1926 zaregistroval túto edičnú činnosť dvoch českých učiteľov na Slovensku jej tajomník Štefan Krčméry a prizval si k spolupráci ambicióznejšieho Františka Volfa. Spolu s ním založil

v Martine roku 1925 celoslovenský umelecký školský časopis Včelka, v ktorom dva roky do založenia veľkorysejšie koncipovaného Slniečka, reprezentatívneho medzivojnového umeleckého časopisu slovenských detí, získaval príslušníkov mladšej literárnej generácie pre tvorbu detskej literatúry. Okrem Františka Volfa Krčméry zainteresoval na tvorbe Včelky aj ďalšieho českého učiteľa, martinského profesora kreslenia Jaroslava Vodrážku (1894 – 1984). Jeho iniciatíva mala ďalekosiahly význam, pretože bol to práve Vodrážka, ktorý už ako výtvarný redaktor Slniečka zásadným spôsobom zasiahol do vývinu slovenskej ilustrácie detskej knihy, stal sa jej zakladateľom. A to nielen ako výtvarný redaktor Slniečka, ale aj ako ilustrátor *Dobrého slova*, najhodnotnejšej medzivojnovej matičnej edície pre deti a mládež, predovšetkým však ako presadzovateľ názoru, že ilustrácia v detskej knihe je jej nevyhnutnou estetickou súčasťou.

V tom čase Jaroslav Vodrážka už nespolupracuje so Štefanom Krčmérym, ale s novou osobnosťou Matice slovenskej J. C. Hronským. Fatálna choroba totiž čoraz viac vyraďuje Krčméryho z aktívnej činnosti, čo sa prejavuje aj postupným utlmaním matičného odboru pre detskú literatúru. A práve vtedy, keď je ohrozená inštitucionálna gescia rozvoja slovenskej detskej literatúry, z podnetu českých pedagógov pôsobiacich na Slovensku, teda viac-menej z podnetu Františka Volfa, vzniká *Odbor priateľov slovenskej literatúry pre mládež*. O tom, že nešlo o konkurenčnú akciu voči matičnému odboru pre detskú literatúru, ale o založenie efektívnejšieho združenia, svedčí fakt, že popri Slovenskej spoločnosti pedagogickej a Osvetovom zväze pre Slovensko sa na jeho založení zúčastnila aj Matica slovenská.

Program Odboru sa stanovil už na prvom, neoficiálnom stretnutí v Bratislave 7. 2. 1931. Jeho náplňou malo byť vypracovanie zoznamu hodnotných detských kníh, zabezpečovanie štipendií autorom píšucim pre deti, vytvorenie odbornej knižnice na štúdium detskej literatúry, založenie detskej čítárne v Bratislave a ďalších väčších mestách. Ustanovujúca schôdza Odboru, ktorého tajomníkom sa stal František Volf, sa uskutočnila 2. 6. 1931 v Bratislave. V diskusii boli predchádzajúce predsavzatia zredukované na zоста-

venie zoznamov hodnotných detských kníh a na propagáciu Úhoru, odborného časopisu o literárnej tvorbe pre deti, ktorý vydávala pražská Spoločnosť priateľ literatury pro mládež. Na zjazde Spoločnosti 1. 11. 1931 v Prahe Marie Matějovská, podpredsedníčka slovenského odboru, doplnila tento program o úsilie „*sústrediť na Slovensku všetkých znalcov, záujemcov, spisovateľov a maliarov, ktorí sa venujú detskej literatúre*“.

Bratislavskej verejnosti sa Odbor priateľov slovenskej literatúry pre mládež po prvý raz predstavil *Výstavou dobrej knihy pre mládež*. Zámerom pozmeneného vedenia (predseda František Močenka, podpredsedníčka Marie Matějovská, tajomník František Volf a knihovník Josef Pospíšil) bolo aktivizovať záujem o detskú knihu na celom Slovensku. Do popredia sa preto dostalo rozšírenie členskej základne tak, aby v nej boli zastúpení učitelia a knihovníci zo všetkých regiónov Slovenska. Súčasne sa malo pristúpiť k vyhotoveniu ohlasovaného zoznamu hodnotných detských kníh, ktoré mali tvoriť základ fondu školských a verejných detských knižníc. Najvýznamnejšou aktivitou Odboru bolo však zorganizovanie celoslovenského pracovného zjazdu v dňoch 26. a 27. 11. 1932 v Bratislave. Po prvý raz v dejinách slovenskej detskej literatúry sa uskutočnilo pracovné konferenčné stretnutie, na ktorom sa tvorba pre deti analyzovala v širších výchovných, estetických, žánrových i percepčných súvislostiach. Referáty slovenských i českých autorov, ktoré na zjazde odzneli (Ján Štefánik: *Terajší stav slovenskej literatúry pre mládež*, Ján Porod: *Výchovné tendencie v detskej literatúre*, Jaroslav Kejzlar: *Ako ďaleko možno hovieť zľubám mládeže v čítaní*, František Mačenka: *Význam dobrodružnej literatúry*, Marie Matějovská: *Ako sa menia názory na detskú literatúru*, František Volf: *Či každé umelecké dielo sa hodí dieťaťu*), signalizovali narastajúci záujem o odbornú reflexiu literatúry pre deti mládež, pričom pozoruhodný bol fakt, že každý z nich, slovenský i český, dotýkal sa najaktuálnejších problémov dobovej detskej literatúry. Z tohto hľadiska predstavuje zjazd priam konštitučný akt, zdôrazňujúci závažné poslanie literatúry pre deti a mládež. Z hľadiska vývinového smerovania k umeleckému štatútu detskej literatúry nemá však stimulatívny ráz, pretože doktrína Odboru priateľov

slovenskej literatúry pre mládež, identická s programom českej Spoločnosti přátel literatury pro mládež, presadzovala také poňatie detskej literatúry, ktoré vychádzalo z tzv. pedagogickej špecifickosti knihy pre deti a mládež. V tejto koncepcii bol umelecký zreteľ dôležitý len potiaľ, pokiaľ dokladal výchovné poslanie detskej knihy zameranej na profilovanie mravného modelu v zmysle dobovej ideality a súčasne odmietajúcej tie sociálne aspekty, ktoré by detského čitateľa vynaňovali z idealizovaného detského sveta a pomáhali mu zorientovať sa v reálnom živote. Marie Matějovská v recenzii knihy Pavicového spisovateľa Fraňa Kráľa *Čenkovej deti*, publikovanej v Úhore,¹ síce prijatím Kráľovho tematizovania dobovej sociálnej nespravodlivosti naznačila istú korekciu „sukovského poňatia detskej literatúry“, bol to však pokus ojedinelý na to, aby nadobudol zásadnejší význam. Ján Štefánik v recenzii *Dve knihy Fraňa Kráľa*, publikovanej takisto v Úhore,² dal jasne najavo, že sukovská koncepcia detskej literatúry, ktorá bola programovou platformou bratislavského odboru, a jej odmietanie takých detských kníh, ktoré by exponovaním sociálnej tematiky spôsobovali dieťaťu psychickú traumu, zostáva na Slovensku ďalej v platnosti v nezmenenej podobe. Zaujímavé pritom je, že odbor za spoluúčasti nakladateľstva Akademia usporiadal v Bratislave 14. 12. 1932 literárny večierok, na ktorom dominovala tá sociálna tematika, ktorú vo svojich detských knihách reflektoval Fraňo Kráľ. Autor *Jana a Čenkovej deti* vo svojej prednáške kriticky glosoval „*motívy, osoby, prostredie, ktoré doteraz vyplňuje zväčša obsah kníh adresovaných mládeži. Sú to väčšinou hrôzostrašné bytosti z podzemských i nadzemských vymyslených ríš, z orzdušia kráľovských komnát, neprirodzených situácií dobrodružných zápasov*“. V protiklade k takejto literatúre a zároveň i k samej koncepcii odboru zdôraznil opodstatnenosť aj takej detskej knihy, ktorá by dieťa uvádzala do reálneho života a zaujala k nemu „*správny*“, t. j. kritický postoj. S podobou detskej literatúry, ktorá idealizovala dobovú sociálnu realitu, sa nestotožňovala ani s Pavicovými tendenciami sympatizujúca Hana

¹ Matějovská, Marie: rec. *Fraňo Kráľ: Čenkovej deti*. Úhor, 1933, č. 1, s. 18 – 19.

² Štefánik, Ján: *Dve knihy Fraňa Kráľa*. Úhor, 1933, č. 4, s. 65 – 67.

Gregorová. Napriek tomu aj ona bola hosťom predvianočného literárneho večierka. Stretnutie s ňou a s Kráľom nemalo prirodzene žiaden vplyv na orientáciu Odboru priateľov slovenskej literatúry pre mládež. Toto demokratické gesto však naznačovalo, že vedenie Odboru berie na vedomie aj taký typ detskej knihy, ktorý sa nestotožňuje s jeho ideovým zameraním.

Spomedzi všetkých reflexií, ktoré vznikli z podnetu Odboru, najkompetentnejšou je nepochybne úvaha Františka Volfa *Umelecké zretele v detskej literatúre*,³ ktorá síce na zmienenom zjazde neodznala, ale v tom istom roku bola pripravená pre Odbor v podstate ako programová platforma jeho činnosti. V jej úvode Volf v súlade s modernou vývinovou psychológiou zdôraznil autentickosť dieťaťa, ktorá si vyžaduje aj autentickú literatúru rešpektujúcu psychické danosti dieťaťa. Aj na základe tohto zistenia sa potom Volf zasadzuje za prítomnosť ľudovej rozprávky v detskom čitateľskom fonde, pričom odmieta názory oponentov, ktorí jej vyčítajú, že „*deti sú ňou odvádzané od života*“. Podľa jeho názoru talentovaný ľudový rozprávač pri svojej orálnej interpretácii vždy vychádzal z rešpektovania pravdy. Rozprávky, ktoré vytvoril/modifikoval, majú na rozdiel od tradičnej didakticko-utilitárnej detskej literatúry prednosť v tom, že „*neučia obyčajne ničomu, majú hlboké, krásne ľudské, morálne jadro, majú jasné, plastické a perspektívne videnie, ponechávajú nevnučovaním dokreslených detailov deťom voľnosť pre fantáziu a spolutvorenie pri zážitku, a sú veľmi poetické*“. Napriek tomu nie každá rozprávka (a všetko, čo obsahuje) je vhodná pre dieťa. Tento fakt, konštatuje Volf, by si mali uvedomiť najmä etnológovia, ktorí neraz odborné kritérium presadzujú na úkor čitateľskej percepčnosti. Pre tých, ktorí poznali odmietavý názor autora päťzväzkového *Súpisu slovenských rozprávok* na literárny folklorizmus Pavla Dobšinského, je táto pasáž skrytou polemikou s Jiřím Polívkom a súčasne obhajobou kvalitných literárnych úprav, podaní a prerozprávání rozprávok pre deti.

³ Volf, František: *Umelecké zretele v detskej literatúre*. Národná škola slovenská, 1932/33, č. 12, s. 13.

Kriticky sa Volf vyjadruje aj o dobovom čítaní pre dievčatá. Autori a vydavatelia tejto lektúry podľa neho zámerne zneužívajú psychické špecifikum pubescentných a adolescentných čitateľiek a z komerčných dôvodov im predkladajú mystifikácie, ktoré „kontrastujú so skutočným životom natoľko, nakoľko sú vzdialené umeleckej pravde“. Negatívny postoj zaujíma Volf i k snahám prepisovať náučný materiál do beletristickej formy. Prax mu potvrdzuje, že takýto postup má najčastejšie podobu „falošnej mystifikácie javov“ a je iba školometským poučaním. Vychádzajúc z predpokladu, že sa tým „v dieťaťati budí nedôvera k literatúre vôbec a otupuje zmysel pre skutočne krásne veci“, vyslovuje požiadavku, aby sa detská literatúra vrátila k svojmu pôvodnému poslaniu, t. j. „vzdelávať srdce“ dieťaťa. V závere svojej úvahy sa Volf vyjadruje k problematike tzv. tendenčnosti, ktorá sa v 30. rokoch stala na Slovensku predmetom polemických stretnutí medzi predstaviteľmi ľavicovo orientovaných tvorcov detskej literatúry a reprezentantmi jej kresťansko-humanistického smeru. Podľa Volfa umelecké dielo musí byť tendenčné; „najkrásnejšie a umelecky najpravdivejšie veci vyrastali z boja o lepšie dni“. Lenže je rozdiel medzi tendenčnosťou a ideologizáciou. Kým za doklad tendencie Volf pokladá de Amicchio *Srdce*, ideologizáciu mu zosobňuje adorácia zakladateľských osobností Československej republiky, deklaratívnosť a triedny aspekt. Volf bližšie nešpecifikuje „stranícko-propagačné tendencie“, o ktorých sa zmieňuje, konkrétne však nerekriminuje tú sociálnu tému, ktorú spracoval Fraňo Král v knihách *Jano* a *Čenkovej deti*. Jednoznačne však odsúdil ten typ sociálnej beletristiky, ktorý sa stal „korisťou nepovoláných ľudí, ktorí sa k sociálnemu cíteniu dostávajú pobostinsky, lacným súcitom k chudobným ľuďom...“

Za tvorivý teoretický čin možno považovať i Volfovu úvahu *Čo nám treba vedieť, než dáme deťom čítať knihy*, ktorú vydalo pražské Štátne nakladateľstvo v roku 1936. Témy, ktoré v nej Volf analyzoval – špecifickosť detskej literatúry, jej obsah i forma, žánrové rozvrstvenie i základné percepčné otázky – predstavovali aktuálne problémy dobovej slovenskej detskej literatúry. Zvlášť pozoruhodný je jeho názor, že výchovný aspekt detskej literatúry nespočíva v didaktickom pôsobení na dieťa, ale výlučne v pravdivej umeleckej výpovedi

o skutočnosti. V tomto ohľade Volf sformoval nielen základné teoretické východiská umeleckej detskej literatúry, ale dodatočne podporil tie vývinové tendencie, ktoré v slovenskom kontexte na začiatku 30. rokov medzivojnového obdobia vyústili do konštituovania jej klasického umeleckého variantu.

Ďalšiemu rozpracovaniu týchto tém, ako aj intenzívnejšiemu pôsobeniu *Odboru priateľov slovenskej literatúry pre mládež* zabránil rozpad Československej republiky a v dôsledku nej vynútený odchod českých pedagógov zo Slovenska. Čo je však ešte horšie, nasledujúce spoločenské obdobia účasť českých pedagógov na rozvoji slovenskej detskej literárnej kultúry z politických a ideologických dôvodov tabuizovali. Až koncom 60. rokov 20. storočia literárny kritik a publicista Ján Poliak publikoval reflexiu, v ktorej už jej názvom *Malá splátka veľkému dlhu*⁴ vyjadril kvalitatívnu hodnotu tejto historickej misie.

Na záver už len ľudský dodatok:

*Neviem, len tuším, s akým pocitom v čase gardistického hulákania „Češi, peši do Prahy“ odchádzali zo Slovenska ľudia, ktorí pomáhali kultivovať medzivojnovú generáciu slovenských detí. Napriek tomu sa nejednen z nich zmo-
hol na dôstojné rozlúčkové gesto. František Volf napríklad knihou autorských historických povestí *Turecká vojna*, ktorá dodnes v slovenskej detskej literárnej kultúre patrí k najumeleckejším protestom proti vojne, intolerancii a zlu.*

⁴ Poliak, Ján: *Malá splátka veľkého dlhu*. Maticné čítanie, 1969, č. 7, s. 4.

Literatúra

Volf, František: *Umelecké zretele v detskej literatúre*. Národná škola slovenská, 1932/33, č. 12, s. 13.

Volf, František: *Čo nám treba vedieť prv, než dáme deťom čítať knihy*. Praha: Státní nakladatelství 1936.

Poliak, Ján: *Malá splátka veľkého dlhu*. Matičné čítanie, 1969, č. 7, s. 4.

Štefánik, Ján: *Slovenská literatúra na stránkach Úhora*. Zlatý máj, 1969, č. 10, s. 660 – 665.

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA 1/0537/13 *Dejiny slovenskej literárnovednej reflexie literatúry pre deti a mládež*.

